

Dr hab. Andrzej Piotrowski
Instytut Psychologii
Uniwersytet Gdański

Gdańsk, 10.05.2023 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej magister Marii Mondry
„Czynniki ryzyka kształtowania się przestępczych stylów myślenia u kobiet
skazanych za przestępstwo z użyciem przemocy”

Praca przygotowana pod kierunkiem
Dr hab. profesor Uniwersytetu SWPS Danuty Rode

Uzasadnienie ważności podjętego tematu

Problematyka przedstawiona w pracy doktorskiej magister Marii Mondry jest niezwykle aktualna z uwagi na duży niedostatek badań oraz zmieniający się obraz osadzonych w jednostkach penitencjarnych. Przestępczość z użycie przemocy to we wszystkich krajach niemal wyłącznie domena mężczyzn. Kobiety stanowią niewielki odsetek skazanych w ogóle, a w szczególności za przestępstwa z użyciem przemocy. Nie jest zatem zaskoczeniem, że zainteresowanie badaczy skupiło się przede wszystkim na przestępczych zachowaniach mężczyzn, którzy stanowią około 95% wszystkich osadzonych. Pomimo tego, że kobiety stanowią zauważalną mniejszość, to zaobserwować możemy procentowy trend wzrostowy ich udziału w populacji osadzonych. W 2000 roku w Polsce kobiety stanowiły niespełna 2% osadzonych, w 2010 roku było to już 3,1% a w 2020 prawie 4,5%. Warto jednak odnotować, że przestępczość kobiet związana z przemocą zwiększyła się nieproporcjonalnie do innych rodzajów przestępstw. Skokowy wzrost przestępczości kobiet z użyciem przemocy widoczny jest w wielu krajach a badacze nadal sporni są w wyjaśnianiu etiologii

tego zjawiska. Chociaż kryminolodzy wskazują na uniwersalność większości czynników kryminogennych, to dostępne są dowody naukowe świadczące o specyfice zachowań przestępczych ze względu na płeć. Zachowania przestępcze determinowane są m.in. przez procesy poznawcze, w których przekonania, zniekształcenia i wzorce myślenia pełnią istotną rolę.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska odpowiada na aktualny problem zidentyfikowania czynników determinujących kształtowanie się przestępczych stylów myślenia kobiet skazanych za przestępstwa umyślne z użyciem przemocy. Za realizacją wymienionych w projekcie doktorskim celów przemawiają zarówno aspekty naukowe jak i praktyczne. Naukowym uzasadnieniem jest niedostatek w modelu teoretycznym związku czynników ryzyka z przestępczymi stylami myślenia u kobiet skazanych. Praktycznym uzasadnieniem jest poszukiwanie kryteriów rozpoznania możliwych predyktorów przyszłych zachowań przestępczych oraz uwzględnienie uzyskanych wyników w pracy penitencjarnej.

Formalna ocena pracy

Praca doktorska liczy 250 stron, składa się ze wstępu, 7 rozdziałów, bibliografii (ponad 550 pozycji), spisu tabel, spis rysunków oraz załączników. Rozprawa podzielona jest na dwie części: teoretyczną (rozdziały 1–3) – prezentującą podstawy postawionego problemu badawczego i pytań badawczych oraz empiryczną (rozdziały 4–7) – przedstawiającą uzyskane wyniki oraz ich interpretację w odniesieniu do ustaleń innych badaczy. Struktura pracy jest typowa, a kolejność i proporcje poszczególnych części poprawne. W pracy brakuje natomiast streszczenia w języku angielskim. Praca jest napisana poprawnym i starannym językiem, z zachowaniem stylu APA a redakcja tekstu jest estetyczna, spójna i konsekwentna.

We wstępie pracy Autorka w przekonujący sposób uzasadniła ważność podjętego tematu, i omawia cel badań: określenie, które ze zmiennych zawartych w zaproponowanym modelu są czynnikami ryzyka kształtowania się przestępczych stylów myślenia w badanej grupie.

Ramy teoretyczne pracy – sposób ujęcia problemu

W rozdziałach teoretycznych Autorka prezentuje tło teoretyczne, w ramach którego przedstawione zostały podstawy przyjętego celu badań i pytań badawczych (praca ma charakter eksploracyjny). W pierwszym rozdziale Autorka scharakteryzowała problematykę przemocy i przestępczości kobiet. Zawarto w nim także informacje o skali tego zjawiska, teoriach je

wyjaśniających oraz charakterystyce i spostrzeganiu przemocy przez kobiety. Doktorantka przedstawia interdyscyplinarne ujęcie przemocy posiłkując się szerokim spektrum materiałów źródłowych.

W drugim rozdziale przybliżona została tematyka procesu myślenia i jego rodzajów. W tej części znalazł się także opis rodzajów myślenia oraz związek myślenia z procesami decyzyjnymi. Autorka płynnie przeszła od ogólnych procesów podejmowania decyzji, do decyzji związanych z przestrzeganiem lub łamaniem prawa. Doktorantka dokonała przeglądu najważniejszych teorii stylów myślenia przestępczego jako składnika przestępczego stylu życia oraz przybliżyła wzorce przestępczych stylów myślenia. Omówione zostały m.in. koncepcje Waltersa (najbardziej szczegółowo), Sutherlanda, Sykes'a i Matzy. Koncepcja Yochelsona i Samenowa powinna być jednak bardziej szczegółowo przedstawiona. W rozdziale tym Autorka wskazuje również, jak wzorce myślenia mogą być powiązane z procesami decyzyjnymi skutkującymi zachowaniami przestępczymi. Rozdział zawiera syntetyczne przedstawienie, najważniejszych z punktu widzenia problematyki pracy, kluczowych teorii kryminologicznych.

Kolejny, trzeci rozdział poświęcony jest czynnikom ryzyka kształtowania się przestępczych stylów myślenia. Autorka skupiła się kolejno na: stylach przywiązania, empatii, potrzebie domknięcia poznawczego, umiejscowieniu kontroli, uwarunkowaniach temperamentalnych, wybranych zmiennych socjodemograficznych, środowiskowych oraz penitencjarnych. Pozabezpieczne wzorce przywiązania są uznawane za jeden z czynników mających wpływ na działalność przestępczą. Niska empatia jest często przywoływana jako predyktor zachowań przestępczych. Wysoka potrzeba domknięcia poznawczego wiąże się z posługiwaniem się stereotypami, uprzedzeniami oraz sztywnością postaw. Zewnątrzsterowność związana jest z używaniem alkoholu, sprzyja reakcjom agresywnym i częściej występuje u przestępców skazanych za przestępstwa z użyciem przemocy. Temperamentalnymi czynnikami ryzyka angażowania się w zachowania przestępcze mogą być m.in. poszukiwanie nowości, impulsywność, negatywna emocjonalność, niska reaktywność, deficytowość wysiłkowej kontroli. Niskie wykształcenie lub jego brak, bezrobotność, nieposiadanie dziecka, zaburzona struktura systemu rodzinnego, nieadekwatne style wychowawcze, uzależniania, doświadczanie przemocy oraz wykorzystywania fizycznego, seksualnego i psychicznego zwiększa ryzyko popełnienia

przestępstwa. Nie bez znaczenia dla omawianego zjawiska jest liczba pobyków i ogólny czas spędzony w jednostkach penitencjarnych, przy czym poczucie winy i wstydu może być czynnikiem ochronnym przed przyszłymi zachowaniami przestępczymi.

Poszczególne rozdziały teoretyczne spełniają swoją rolę, w dobrym stopniu dają podstawę do prezentacji modelu badań własnych, postawionego problemu oraz pytań badawczych. Autorka oparła się na obszernej i aktualnej bazie artykułów, rozdziałów oraz monografii, w większości anglojęzycznych. Doktorantka w logiczny sposób dokonała syntetycznego ujęcia teoretycznej problematyki przemocy i przestępczości kobiet oraz przestępczych stylów myślenia i ich czynników ryzyka.

Ocena projektu badań – empiryczna część pracy

W 4 rozdziale Pani Magister Maria Mondry przedstawiła cel i 13 pytań badawczych, dokonała operacjonalizacji zmiennych oraz przybliżyła organizację i przebieg badań. Głównym celem przeprowadzonych badań było określenie, które zmienne penitencjarne, socjodemograficzne, środowiskowe, biologiczne i psychologiczne stanowią czynnik ryzyka kształtowania się stylów myślenia przestępczego u kobiet skazanych za przestępstwa z użyciem przemocy (s.75). W rozdziale tym scharakteryzowane zostały wykorzystane narzędzia badawcze: Inwentarz Stylów Myślenia, Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych, Skala Potrzeby Poznawczego Domknięcia, Indeks Reaktywności Interpersonalnej, Skala Poczucia Umiejscowienia Kontroli, Formalna Charakterystyka Zachowania – Kwestionariusz Temperamentu w wersji zrewidowanej oraz ankieta własna. Rozdział 4 zamyka opis zastosowanych metod analizy statystycznej. Uwaga recenzenta do tego rozdziału dotyczy liczby wykorzystanych narzędzi badawczych. Pojawia się pytanie, czy badanie nie było zbyt obszerne, jeśli chodzi o ilość stwierdzeń (ponad 280) dla osób z niskim wykształceniem? Kobiety o wykształceniu podstawowym, gimnazjalnym i zawodowym stanowiły odpowiednio 17,3%, 25% i 32,7% całej grupy.

Rezultaty badań – ocena sposobu prezentacji

W rozdziale 5 na początku przedstawiono charakterystykę badanych osób pod względem czynników penitencjarnych, socjodemograficznych i środowiskowych. Następnie kolejno dokonano opisu statystycznego uzyskanych wyników stylów myślenia, zmiennych psychologicznych i zmiennej biologicznej. W kolejnej części tego rozdziału Doktorantka dokonała predykcji użycia

przemocy podczas popełniania przestępstwa oraz przeprowadziła analizę zależności pomiędzy zmiennymi. Ustaliła również czynniki ryzyka stylów myślenia przestępczego. Sposób prezentacji wyników jest logiczny i wynika z uwarunkowań przyjętego modelu badawczego, wykorzystanych narzędzi oraz metod analizy statystycznej. Zarówno ogólny model (s.107-108) jak i szczegółowa analiza pomiędzy zmiennymi (s.108 i kolejne) zaprezentowane są w zrozumiały i przejrzysty sposób. Autorka poprawnie dobrała i zastosowała metody analizy statystycznej.

Dyskusja wyników przeprowadzonych przez Autorkę badań zaprezentowana została w rozdziale 6, który zawiera szczegółowe wnioski skonfrontowane z wynikami badań innych autorów. Odniesienia do innych badań są aktualne, a ich ilość i dobór wskazują na dobre opanowanie tematu przez Doktorantkę. Każda z przeprowadzonych analiz statystycznych znajduje odniesienie w dyskusji wyników (s.146 i kolejne). Autorka uniknęła coraz częstszego aktualnie nadmiernego skupienia się na wykorzystaniu metod analizy statystycznej na niekorzyść interpretacji psychologicznej.

Wnioski końcowe zawarto w rozdziale 7. Doktorantka wskazała w nim, jak ważne jest zadbanie o psychologiczne i psychoedukacyjne wsparcie rodziców i opiekunów zagrożonych wykluczeniem społecznym, ubóstwem, przestępczością oraz uzależnieniami. Wsparcie takie zdaniem Autorki, powinno obejmować nie tylko ofiary, świadków ale także sprawczynie przemocy. Uzyskane wyniki przydatne mogą być także w pracy wychowawców i psychologów penitencjarnych pracujących z osadzonymi kobietami (badanie przesiewowe, oddziaływania penitencjarne). Doktorantka proponuje w tym rozdziale kolejne kroki naukowe oraz trafnie wskazuje na ograniczenie przeprowadzonych przez siebie badań.

Konkluzje:

1. Autorka podjęła w swojej dysertacji doktorskiej ważny z punktu widzenia naukowego, jak również praktycznego, problem czynników ryzyka stylów myślenia przestępczego kobiet, który to problem nie jest w wystarczającym stopniu wyjaśniony na obecnym stanie wiedzy psychologicznej.
2. Doktorantka prawidłowo zidentyfikowała ramy teoretyczne, korzystając z aktualnej literatury przedmiotu.

3. Na podstawie założeń teoretycznych skonstruowany został oryginalny i twórczy model badawczy zawierający zmienne do tej pory pomijane: potrzeba domknięcie poznawczego, uwarunkowania temperamentalne.
4. Po raz pierwszy w Polsce przeprowadzono projekt badawczy z wykorzystaniem narzędzia PICS na grupie kobiet.
5. Postawiony cel i pytania badawcze zostały prawidłowo skonstruowane.
6. Narzędzia badawcze i metody analizy statystycznej zostały dobrane właściwie.
7. Opracowanie wyników – analiza statystyczna i psychologiczna interpretacja danych w odniesieniu do innych badań jest satysfakcjonująca i umożliwia uzyskanie odpowiedzi na postawione pytania badawcze.
8. Autorka posiada wiedzę psychologiczną oraz metodologiczno-statystyczną uprawniającą ją do samodzielnego prowadzenia badań naukowych.
9. Dysertacja stanowi istotny wkład w wyjaśnieniu czynników ryzyka kształtowania się przestępczych stylów myślenia kobiet skazanych za przestępstwa z użycie przemocy.
10. Doktorantka wskazuje na możliwe praktyczne zastosowania uzyskanych wyników badań.
11. Uzyskane dane wiążą się z możliwością wprowadzenia wczesnych działań profilaktycznych obejmujących grupy ryzyka.

Opinia podsumowująca

Przedstawione w recenzji argumenty stanowią podstawę do wyrażenia opinii, że rozprawa doktorska Pani Magister Marii Mondry zatytułowana „Czynniki ryzyka kształtowania się przestępczych stylów myślenia u kobiet skazanych za przestępstwo z użyciem przemocy” wypełnia całkowicie kryteria merytoryczne i formalne określone w artykule 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki. Na tej podstawie stawiam wniosek o dopuszczanie Pani Magister Marii Mondry do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Andrzej Piotrowski